

מבט על, גיליון 724, 27 ביולי 2015

האתגרים הלא-גרעיניים של הסכם הגרעין עם איראן

קובי מיכאל

מעבר למשמעויות הישירות הנוגעות לסוגיית הגרעין, ההסכם שנחתם בין איראן למעצמות בנושא זה מייצר שורה של בעיות ואתגרים משמעותיים ומרחיקי לכת בעבור ישראל. שיבואו לידי ביטוי בעיקר בזירות הפלסטינית והסורית, בזירת הדה-לגיטימציה, ובמישור הקשרים המיוחדים עם ארצות הברית – מעמדה מול הממשל ובקרב הציבור האמריקאי.

המאמץ האמריקאי להגיע לחתימת ההסכם עם איראן שיקף בחירה אסטרטגית, הגורסת, כי איראן, היא חלק מהפתרון לבעיות במזרח התיכון, ולא חלק מבעיית היציבות והביטחון במרחב. נראה, כי איראן מזוהה על ידי הממשל האמריקאי כגורם מייצב, שחקן אחראי שניתן לסמוך עליו ולשתף אותו פעולה במאבק נגד האסלאם הפונדמנטליסטי בכלל ובדאע"ש בפרט. משמעותה המעשית של תפיסה זו, היא השלמה אמריקנית עם חתירתה של איראן להרחבה והעמקה של השפעתה באזור. ההערכה הרווחת במזרח התיכון ובזירה הבינלאומית בכלל, היא שחיזוק מעמדה האזורי של איראן ישפר באופן ניכר את יכולתה לסייע לבעלי-בריתה במרחב. משמעות הדברים, היא רוח במפרשי חמאס, שנדחק למצוקה אסטרטגית בעקבות מבצע "צוק איתן" ומשאבד את משענתו האסטרטגית במצרים עם הפלת שלטון האחים המוסלמים והפיכת התנועה, יחד עם חמאס, לאויב מר ומסוכן בעיני המשטר המצרי. השיפור במעמדה האזורי של איראן עלול אם כן להוביל את חמאס לנסיגה ממדיניות הריסון. אשר לחזבאללה, השלכות ההסכם מרחיקות לכת אף יותר. הקרבה בין איראן לחזבאללה ומחויבות איראן כלפי הארגון השיעי, הנלחם לצדה בזירה הסורית להגנת משטר אסד, מבטיחים את הגדלת הסיוע האיראני המושט לו ולכן את חיזוק מעמדו בלבנון ובסוריה כאחד, ובפרט את התגברות האיום המורכב שהוא מציב בפני ישראל בחזית הלבנונית והסורית.

יתר על כן, כישלונה של ישראל להשפיע על ארצות הברית בנוגע לנוסח ההסכם עם איראן והמתח הגובר בין ישראל לבין הממשל פוגעים במעמדה בעיני השחקנים האזוריים במזרח התיכון. במציאות שבה התמיכה האמריקנית בישראל מובהקת וגם השפעתה הנתפסת של ישראל בארצות הברית היא ניכרת, גדלים הסיכויים שמדינות באזור, החוות איומים ואתגרים אסטרטגיים דומים לאלו הניצבים בפני ישראל (בדגש על איראן וארגוני הג'יהאד למיניהם), תיאותרנה לשתף פעולה עם ישראל במובנים שונים – פוליטיים וביטחוניים. אם עד לחתימת ההסכם היה למדינות סוניות-פרגמטיות תמריץ לשיתוף פעולה עם ישראל בזכות מעמדה והשפעתה בארצות הברית, כעת יש להיערך לאפשרות שתמריץ זה יקטן וכן תצטמצם האפשרות להקים קואליציה אזורית, למשל על בסיס התאמה של היוזמה הערבית לנסיבות שנוצרו במזרח התיכון בשנים האחרונות.

גם בזירת המאבק בדה-לגיטימציה, שהפכה לאתגר אסטרטגי של ממש בעבור ישראל, עלולות להתברר להסכם השלכות בעייתיות. מאחר שההסכם שנחתם מתפרש בעיני רבים לא רק כהצלחה איראנית אלא גם ככישלון ישראלי, יש להניח שהוא יהווה תמריץ לגורמים המנהלים מסע דה-לגיטימציה נגד ישראל בזירה הבינלאומית. קל יותר יהיה לתקוף את ישראל כשהיא נתפשת כמי שפועלת כנגד העולם ודוחה הסכם, הנתפש כמרחיק ומקטין את הסיכוי למלחמה. דימויה של ישראל כמחריחית מלחמה עלול להתחזק, בוודאי כאשר שר החוץ הבריטי פיליפ המונד מתבטא ברוח זו בפרלמנט הבריטי.

אשר ליחסי ישראל-ארצות הברית: נראה שהנשיא אובמה הצליח לבסס תמיכה ציבורית רחבה בהסכם (להוציא התמיכה המסויגת, לפחות לפי שעה, בקונגרס) ולחזק את מעמדו הציבורי ואת המסר בדבר המורשת הנשיאותית שהוא מבקש להותיר. התמיכה הציבורית תסייע להעלאת קרנה של איראן בעיני הציבור האמריקני. ומנגד, ישראל, היא המתנגדת הנמרצת והקולנית ביותר להסכם – הן במובנו הגרעיני והן במובנו הלא-גרעיניים. עמדתה זו של ישראל מערערת על שיקול דעתו של הנשיא אובמה ועל תבונת מדיניותו ואינה עולה בקנה אחד עם התחושה המתגבשת בציבור האמריקאי.

לפיכך, ניתן להעריך, כי מעמדה של ישראל בארצות הברית יתערער אם אכזבתה ודאגתה עקב החתימה על הסכם הגרעין תהיינה ציר למסע מדינתי/רשמי יזום (להבדיל מפעילות יזומה של ארגונים ופרטים ישראלים לא-מדינתיים) נגד הצבעה בקונגרס בזכות הסרת הסנקציות שהוטלו על איראן. בתרחיש כזה, אפשר שישאל תיקלע לעימות חריף עם הנשיא אובמה והממשל האמריקני כולו, ותיתפס על ידי חלקים רחבים בציבור האמריקני כבוחשת בפוליטיקה האמריקנית הפנימית. המתח שיחריף אז בין הממשלים הישראלי והאמריקני עלול אף עלול לכרסם בבסיס התמיכה ההיסטורי של הציבור האמריקני בישראל. תהליך זה, שלא יהיה בהכרח מידי, עלול להביא לכך שישאל תצטייר כגורם בעייתי, המחבל במאמצים האמריקנים "לתקן את העולם" ולייצבו, ואשר עלול לגרום את ארצות הברית למלחמות לא לה, בניגוד לבחירותיה האסטרטגיות ולאינטרס הלאומי שלה.

זאת ועוד, הצלחתו של הנשיא אובמה להגיע להסכם עם איראן עלולה לעודדו למנף את הישגו זה לקידום הסכם ישראל-פלסטיני באמצעות הפעלת לחץ על ישראל וחשיבה מחדש לגבי התמיכה בה בזירה הבינלאומית. שותפו לחזון של הנשיא, מזכיר המדינה ג'ון קרי, אשר זוכה אף הוא בהערכה גוברת בארצות הברית, עשוי להפוך ל"גנרטור" של לחצים על ישראל בגין אמונתו בעצם האפשרות להגיע להסכם, לו רק יחודש המשא ומתן. יוזמה אמריקאית לחידוש הדיאלוג הישראלי-פלסטיני, הצפויה לזכות בתמיכה ציבורית רחבה יחסית בארצות הברית, עלולה לדחוק את ישראל למצר אסטרטגי.

מבחינת ישראל, אם כן, משמעותיהם של האתגרים הלא-גרעיניים, הנגזרים מההסכם שנחתם בין איראן למעצמות, הן צורך לצמצם את ההשפעה האיראנית במרחב, בדגש על תמיכתה בחזבאללה ובחמאס; צורך בחשיבה אסטרטגית מחודשת לגבי סוריה עקב הסבירות העולה לשימורו של משטר אסד; צורך בהיערכות לקראת האפשרות של לחץ מצדו של הממשל האמריקאי לקדם הסכם עם הפלסטינים בתנאים בעייתיים לישראל; צורך בהיערכות סדורה להתמודדות עם אתגר הדה-לגיטימציה; ובמיוחד – כורח למנוע הידרדרות נוספת ביחסים עם ארצות הברית.

ואכן, ההתמודדות הישראלית עם האתגרים האסטרטגיים הלא-גרעיניים, שהוחרפו כתוצאה מהחתימה על הסכם הגרעין עם איראן, אמורה להיות מושתתת על "ריפוי" היחסים המיוחדים שבין ישראל לארצות הברית. לכן, פרט לצורך לגבש עם הממשל האמריקאי הבנות לגבי תגובה להפרות איראניות את הסכם הגרעין, מומלץ בראש ובראשונה להימנע מפעולה נגד הנשיא והממשל בזירה הפוליטית האמריקאית. כך יקל על ממשלת ישראל לקדם את היעדים הבאים:

1. הבטחת המחויבות האמריקנית לשימור היתרון הצבאי האיכותי, ואף הכמותי, של ישראל.
2. גיבוש הסכמות עם הממשל האמריקני לגבי המענה לתמיכה האיראנית בארגוני טרור המאיימים על ישראל, ובכלל זאת הבנות לגבי פעולות ישראליות יזומות נגד ההתעצמות הצבאית "שוברת שוויון" של חמאס וחזבאללה.
3. הגדרת האינטרס האסטרטגי הישראלי בזירה הסורית, בדגש לגבי מה לא תוכל ישראל להכיל, וגיבוש הבנות עם הממשל האמריקני בנוגע לכך על יסוד הנחה שמשטר הבעת' – בין אם בראשות אסד ובין אם בהנהגה אחרת – יישאר על כנו ואף יצליח להשיב לעצמו שליטה באזורים נרחבים בסוריה.
4. הבטחה, באמצעות דיאלוג אסטרטגי ומודיעיני אינטימי, ללא התערבות ישראלית-רשמית בזירה הפוליטית האמריקנית ולצד צעדים ישראלים שימחישו כוונה כנה לקדם את התהליך המדיני, כי הממשל האמריקני לא יזום מהלך להסכם עם הפלסטינים ללא תאום מוקדם של המתווה עם ישראל. בהקשר זה, יש לחתור בין היתר לקידום הסכמות עם הממשל לגבי דרישות-סף מהפלסטינים והמשך המאבק בפעילות הפלסטינית נגד ישראל בזירה הבינלאומית וההסתה.

ניתן לשער, שיישור הדורים בין ממשלת ישראל לממשל האמריקאי, פרט לכך שסייע לישראל להתמודד עם הנגזרות המאיימות של הסכם הגרעין במישור הגרעין ובמישור הלא-גרעיני כאחד, יסייע לה גם להתמודד בזירה הבינלאומית עם אתגר הדה-לגיטימציה והסכנה, כי יגבר על רקע התנגדות ישראל להסכם כיחידה מול המעצמות ויתר המדינות התומכות בו.